

Välimerkkien käyttö lauseen irrallisen lisän yhteydessä

V. 1925 painetussa E. N. Setälän kieliopissa mainitaan pykälässä 54 viisi ryhmää, joissa on käytettävä pilkkua. Ryhmä 4 kuuluu seuraavasti: »Pääsanataan erottamaan jäljessä seuraavaa substantiiviattribuuttia, joka on sitä laatua, että se taipuu pääsanansa kanssa samassa sijassa. Esim. Mikael Agricola, suomalaisen kirjallisuuden perustaja, sai kertomuksen mukaan omin käsin antaa suomenkielisen uuden testamentin Kustaa Vaasalle, Ruotsin ja Suomen silloiselle kuninkaalle.»

Setälän—Niemen—Ojajärven Suomen kielen oppikirjassa on termi substantiiviattribuutti korvattu sanalla *appositio*, vaihtoehtoisesti *appositioattribuutti*, joka kirjan määritelmän (kohta 205) mukaan on »selityslisä, joka tarkoittaa samaa esinettä kuin sen pääsana ja taipuu sen mukaisesti». Samassa kohdassa mainitaan, että se sijaitsee pääsanansa jäljessä ja että usein sen yhteydessä on *nimittäin, se on, toisin sanoen, esimerkiksi, varsinkin*. Sääntöä on havainnollistettu esimerkillä: »Tämä seikka, nimittäin välimerkkien oikea käyttö, sanoo kirjoittajasta jo hyvin paljon.»

Sisällöltään samanlainen kuin Setälän kieliopissa on myös E. A. Saarimaan Kielenoppaassa v. 1947 annettu sääntö. Varteen otettava täydennys siihen on kuitenkin Paavo Pulkkinen tarkistamassa v. 1967 ilmestyneessä laitoksessa. Siinä sanotaan (s. 133): »Irrallisen lisäyksen yhteydessä on aina muistettava jälkim-

mäinenkin pilkku, esim.: Puurakenteet, ennen kaikkea parvekkeiden, tehdään kyllästetystä puusta. Kotieläimissä, mm. usein lypsylehmissä, ilmenee erilaisia puutostauteja.»

Terho Itkosen Kielioppaassa (1982) on hakusanat *appositio* ja *attribuutti* selitetty lyhyesti »eräs lauseenjäsen», ja oppisanat *irrallinen lisä* ja *appositioattribuutti* esiintyvät vain pilkun käyttöä selvittävässä jaksossa s. 19: »Lauseeseen liittyneet irralliset lisät erotetaan muusta lauseesta pilkulla. Tällaisia lisää ovat mm. pääsanana jälkeinen *appositioattribuutti*, puhuttelut ja huudahdukset sekä erilaiset täydentävät täsmennykset ja välihuomautukset. — Huomattava on, että pilkku kuuluu tällaisen lisän jälkeenkin, ellei sillä kohden ole jotain muuta välimerkkiä.» Tähän jaksoon liittyvistä monista esimerkeistä mainitsen vain yhden: »Virolaisen, kokeneen poliitikon, uudelleenvalinta ei ollut yllätys.»

Vaikka säännöt ovat selvät ja yhdenmukaiset, on nykyään yleistä jättää pois jälkimmäinen, irrallisen lisän päättävä pilkku. Mainitsen muutamia näytteitä, jotka on poimittu painokirjoituksista, enimmäkseen lehtiartikkeleista. »Vanha Vilna, Liettuan tyylikäs pääkaupunki on Neuvostoliiton muodin keskuksia» (tv-ohjelman otsikko); lehden omassa kommentissa on oikea pilkutus: »Ei ole sattuma, että Vilna, Liettuan kaunis pääkaupunki, on Neuvostoliiton muodin keskuksia». Seuraavissa tapauksissa on puuttuva pilkku sijoitettu sulkeisiin: »On syytä epäillä, että keskeiset hallituspuolueet, sosiaalidemokraatit ja kokoomus (.) kulkevat talouspoliittisesti hyvin sa-

mansuuntaisilla linjoilla»; »Johtavat hallituspuolueet, sosiaalidemokraatit ja kokoomus (,) ovat pitäneet puoluekokouksiaan viikon väliajalla»; »Elias Lönnrot, Kalevalan kokoaja (,) nähdään matkamaassa televisioruudussa»; »Kuikka, suurten järvien mystinen huutaja (,) on Viikon luontoääni»; »Väinö Leskinen, ulkoministerinäkin toiminut kansanedustaja (,) oli yksi tunnetuimpia matkajia». Genetiivimuotoisen attribuutin eli attributiivin yhteydessä ei ole tarpeen käyttää pilkkua, ellei selvyys sitä vaadi: »Pohjan kunta haluaisi nostaa vanhojen ruukkiensa, (ei pilkkua) Fiskarsin ja Billnäsin elämän uuteen alkuun».

Malliksi pilkutuksesta käyvät seuraavat virkkeet: »Helsinki, Suomen pääkaupunki, sijaitsee meren rannalla» ja »Suomen pääkaupunki Helsinki sijaitsee meren rannalla».

Irralliset lisät eivät syntaktisesti kuulu siihen virkkeeseen, jonka yhteydessä liisäys esiintyy, eivätkä siis vaikuta subjektin ja predikaatin rektioon. Melko yleistä kuitenkin on, että syntaktinen side katkeaa ja predikaatti mukautuu irrallisen lisän lukuun. Mainitsen muutamia esimerkkejä siten täydennettyinä, että korjattu muoto on sulkeissa. »Uusi rikkollisuuden laji, ikävystymisrikokset, ovat (on) siis valtaamassa markkinoita»; »Juvan Inkilänhovin isäntäväki, Annukka ja Martti Talvela ovat menettäneet sydämensä lampaille» (p.o. »on menettänyt», koska subj. on yksikössä); »Reportterikolmikkomme, kaksi reportteria ja kuvaaja (,) päättivät (päätti) tutkia hyvinkääläisten pizzapaikkojen tasoa»; »Espanjalaisten suuri kansanjuhla, jalkapallon maailmanmestaruuskisat, alkavat (alkaa) kesäkuun 13. päivänä»; »Norjalainen realismi, Alexander ja Jonas Lien romaanit, olivat (oli) ihailun kohteena»; »Sederholm-talotoimikunta, jossa ovat mukana eri kirjalliset järjestöt, jättivät (jätti) torstaina kirjelmän»; »Ulkomaailma, etenkin sosialistiset maat ja Ruotsi, lähtivät (lähti) oitis tukemaan tämän pienen kansan ponnisteluja»;

»Moni pikkuryhmä, etenkin sairaaloissa työskentelevät, haluavat (haluaa) työehdoissaan lääkäreihin rinnastusta». Jos pääsana on muodollisesti yksiköllinen (isäntäväki, kolmikko, joukko, ryhmä yms.), predikaatin luku määräytyy sen mukaan, kuten muutenkin nykyisessä kirjasuomessa, esim. ryhmä jatkoi matkaansa, joukko hajaantui metsään.

Tavalliset välimerkit, joita irrallisten liisien yhteydessä käytetään, ovat pilkut alussa ja lopussa. Selvästi harvinaisempia ovat ajatusviivat vastaavissa kohdissa. »Kansalaisille oikeuskansleri on — eduskunnan oikeusasiamiehen ohella — usein jopa viimeinen oljenkorsi»; »Myyntimäärän kasvu — sellua yhtiö toimitti 326 904 tn — paransi käyttökatetta». Virheellisenä on pidettävä sellaista ratkaisua, että päättävä ajatusviiva korvataan pilkulla tai jätetään tykkäänään pois. Esimerkkejä edellisestä: »Kaikki Lahteen saapuneet kuorojen jäsenet — 800 laulavaa nuorta, oli velvoitettu istumaan katsomoissa esitysten ajan» (nuorta — oli velvoitettu); »Marsilla on kaksi kuuta, jotka ovat saaneet nimet Phoibos ja Deimos — Pelko ja Kauhu, (p.o. ajatusviiva) mytologian sodanjumala Marsin seuralaisten mukaan»; »Tähän saakka ydinkärjillä varustettuja ohjuksia on ollut sotatoimi-alueella vain tarkkailijoiden — Naton tai Varsovan liiton (—) hallussa»; »EY:n sisällä verovapaan myynnin poistaminen tuskin onnistuu, koska monet jäsenmaat — esimerkiksi Kreikka, Espanja, Portugali (—) ovat suuresti riippuvaisia matkailusta».

Jos irrallinen lisä katkaisee lauseen, on useasti selvempi käyttää ajatusviivoja kuin pilkkuja. Tavallinen appositioattribuutti erotetaan mieluummin pilkuilla, kuten esim. seuraavassa tapauksessa pitäisi: »Äidiltään Indira Gandhilta — Nehrun tyttäreltä — pääministerin paikan perinyt Rajiv Gandhi». Huomiota vaatii myös subjektin ja predikaatin rektio kuten edellisessäkin ryhmässä: »Länsi-Saksan suhdannekuvan tarkka mittari

Kielemme käytäntö

— työpaikkailmoitukset suurissa päivä-lehdissä — saavuttivat (po. saavutti) pohjan viime vuoden viimeisellä neljänneksellä»; »Pääministerin kannalta erittäin keskeisiä ovat kahden valtioneuvoston lakimääräisen valiokunnan — ulkoasiainvaliokunnan ja raha-asiainvaliokunnan — puheenjohtajuus» (Hellävaraisesti korjattuna: Pääministerin kannalta erittäin tärkeä on — —).

Kolmas välimerkki, jota käytetään irrallisen lisän yhteydessä, on kaksoispiste. Se ei kuitenkaan ole paikallaan, milloin kaksoispistettä seuraavaan jaksoon liittyy aineksia, jotka kuuluvat syntaktisesti välimerkkiä edeltävään osaan. Valaisen edellä sanottua esimerkillä. »Tikankontin (tv-ohjelma) aiheena on tänään kaksi kolkkomaineista petoa: susi ja ahma,» Kaikki olisi kohdallaan, jos jakso päättyisi pisteeseen, mutta se jatkuu »jotka kumpikin ovat joutuneet ankaran vaimon kohteeksi». Virke olisi ehyempi ja helpompi hahmottaa, jos irrallinen lisä »susi ja ahma» olisi pilkkujen välissä. Muutamia lisänäyitteitä samanlaisesta käytöstä: »Helsingin neljä matkailusaarta: Korkeasaari, Seurasaari, Suomenlinna ja Pihlajasaari saavat paremmat viitoitukset» (pilkku ennen ja jälkeen nimiä); »Tiibetin tavallinen kansa: (kaksoispisteen tilalle pilkku) talonpojat, paimenet ja pikkukauppiat, on jo pitkään kärsinyt näistä kahdesta ajattelukaavasta»; »Suomen päämarkkinat Euroopassa: (asem. pilkku) EC, Efta ja Neuvostoliitto (,) ovat rajussa murroksessa»; »Helsingin pääasialliset rakennuttajat: (pilkku) Haka, Keskus-Sato, Salpa ja Vatro (,) liitetään kuitenkin puolueisiin»; »Kun kaikki huolestuttaa ihmistä: työ, asunto, turvattomuus, ihmissuhteet, lisääntyy viinan käyttö». Viimeksi siteeratussa virkkeessä pitäisi olla kaksoispisteen asemesta pilkku tai ajatusviivat luettelon kahta puolta. Hyväksi lopuksi oikea esimerkki kaksoispisteen käytöstä erottamassa toisistaan kahta lausetta: »Helpommaksi ja nopeammaksi arvopaperikauppa ei enää

tule: voit ostaa suoraan tiskiltä ja myydä muutta mutkitta tiskin yli.»

VEIKKO RUOPPILA

Pankki ei vastaa vahingosta

Pankkialan työtaistelun uhatessa tammiukuussa otti joku ehkä kerrataksen, mitkä ovat ne vahvemman oikeudella sanellut ehdot, joiden varaan tallettaja on talletuksensa rakentanut. Nuo ehdot ovat eri pankkiryhmittymissä yleiseltä osaltaan yhteiset; se joka ei ole siirtynyt vastakirjattomaan kauteen, löytää ne yhtä hyvin säästöpankin säästökirjan kuin liikepankin karttuvan tilin kirjan viimeisiltä sivuilta.

Usea on tosin takavuosina voinut punoa päätään noita ehtoja tutkiessaan. Monen huomiota on saattanut kiinnittää vallankin niiden viimeinen pykälä, joka on kuulunut sanasta sanaan näin:

Pankki ei vastaa vahingosta, joka aiheutuu

- *viranomaisen toimenpiteestä,*
- *sodasta tai sodan uhasta, kapinasta tai kansalaislevottomuudesta,*
- *pankista riippumattomasta ja sen toimintaan olennaisesti vaikuttavasta häiriöstä posti-, puhelin-, sähke- tai kaukokirjoitinliikenteessä taikka sähkövirran saannissa,*
- *pankin toiminnon tai toimenpiteen keskeytymisestä tai viivästyisestä tulipalon tai siihen verrattavan muun onnettomuuden johdosta,*
- *pankin toimintaan olennaisesti vaikuttavasta työtaistelutoimenpiteestä kuten lakosta, sulusia, boikotista tai saarrosta silloinkaan kun se koskee vain osaa pankin toimihenkilöistä, ja huolimatta siitä onko pankki siihen osallisena vai ei, taikka*